

Cesta z krize pro „novou“ – ztracenou generaci Y – Ἀκόδημος τελευτής v díle Pierra Teilharda de Chardina *Vesmír a lidstvo*

Autor: Aneta Fodorová

Abstract

A way out of the crisis for the 'new' lost generation Y – Ἀκόδημος τελευτής in Pierre Teilhard de Chardin's Le Phenomene Humain. – Generation Y, often referred to in the media as the new lost generation, suffers from an existential crisis, a crisis of meaning and environmental grief. Pierre Teilhard de Chardin's work *Le Phenomene Humain*, by synthesizing evolutionary theory and Christian teleology, opens the way to the 'Ἀκόδημος τελευτής' (the grove of meaning), accessible even to the generally atheistic or vaguely theistic generation. Y raised in the 1990s, and thus offers a possible way out of the aforementioned crisis.

Keywords: Generation Y, crisis of meaning, noosphere, Le Phenomene Humain, evolution, telos, egoism

Klíčová slova: Generace Y, krize smyslu, noosféra, Vesmír a lidstvo, evoluce, telos, egoismus

„...když se díváte asi tak ze vzdálenosti Měsíce, pak to, co vás na první pohled na Zemi nejvíc překvapí, co vám přímo vezme dech, je fakt, že je neživá. Fotografie ukazují v popředí suchý, jakoby rozbitý povrch Měsíce, je mrtvý jako stará kost. Nahoře pak vychází Země, volně se vznášející pod vlhkou zářící membránou nebeského blankytu a je jedinou útěšnou věcí v této části vesmíru...“¹

Lewis Thomas

Úvod

V roce 1997 vyšla pro akademickou i širší veřejnost zásadní publikace *Tkáň života: Nová syntéza mysli a hmoty*.² Pokud toto dílo, tak zásadní pro pochopení člověka a života v nejširších možných souvislostech, rezonovalo, bylo to především ve vodách přírodovědných, k reflexi na půdě společenskovední či ve vodách široké veřejnosti v České republice téměř nedošlo nedošlo.

Totožný osud z různých důvodů, jež zde pro spletitost nebudou rozvedeny, ačkoli by stály samy o sobě za přezkoumání (jak je možné, že takto zásadní díla se dosud nestala součástí vzdělávacích kurikul?), potkal dílo *Vesmír a lidstvo*³ (ve francouzském originále *Le Phénomène Humain*) francouzského jezuitského myslitele a paleontologa Pierra Teilharda de Chardina z konce třicátých let minulého století (vyšlo posmrtně v roce 1955). Se značným

¹ THOMAS, Lewis. *Myšlenky pozdě v noci: výběr z esejů*. Praha: Mladá fronta, 1989, s. 25.

² CAPRA, Fritjof. *Tkáň života: Nová syntéza mysli a hmoty*. Praha: Academia, 2004.

³ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad, 1990.

odstupem zde upozorňuje na jedinečný fenomén, jehož si v rámci evoluce je možno všimnout, fenomén člověka.

Obě zmíněné publikace však mají, jak bude níže rozvedeno, potenciál pomoci současným třicátníkům – viz předchozí poznámka o generaci Y, které se začalo přezdívát nová ztracená či vyhořelá generace. (Takto však bývá označována i generace následující po generaci Y, tzv. mileniálové.)⁴ Hranici mezi generací Z,⁵ Y a mileniály dle sociologů narýsovat přesně nelze, v tomto textu je tedy za příslušníka ztracené generace (pro zjednodušení bude dále tato skupina lidí označována jako generace Y) považován ten, kdo se narodil v Československu nebo České republice mezi lety 1989 a 2000.

Jak je zjevné z přívlasků generace Y, jejíž členové jsou nyní mezi třicátým a čtyřicátým rokem života, prožívá často vyhoření či ztrátu. Autorka článku, narozena roku 1991, se na vlastní zkušenosti s dílem *Vesmír a lidstvo* pokusí nahlédnout toto dílo a jeho sdělení jako možnou cestu ze „ztráty“ a „vyhoření“ k něčemu, co v textu označuje jako Ἀκόδημος τελευτής.

Ztracená/vyhořelá generace Y

O problémech a vůbec charakteristických rysech generace Y bylo napsáno již mnoho odborných studií a článků⁶, věnují se jí sociologové zkoumající, proč má tato generace jen jedno, popřípadě žádné dítě, jaký je její vztah k práci, jak ji ovlivňují a utvářejí sociální sítě, jak nakupuje, jak volí.

Velmi podstatná je rovněž reflexe vlastní situace zachycená písíciemi a publikujícími třicátníky, z níž nejvýstižnější zdá se být článek *Jsmo vyhořelá generace. Díky za to*⁷ od Lukáše Senfta, jenž vyšel v roce 2019 na *Alarmu*. Autor zde mimo jiné píše:

„Těžko se věří v systém, v němž vám dospělí ve škole tlučou do hlavy, že musíte být pilní a vystudovat, ať z vás něco je, aby vám později vyčítali, že se flákáte na vejšce a jste nuly, co si jen užívají ‚studentského života‘. Mám ostatně pocit, že mnoho lidí čerpá představu o ‚studentském životě‘ z amerických filmů. Student se povaluje na zahradě kampusu složeného z viktoriánských budov. Zkoušky vždycky ošulí, aby měl čas na pařby a fetování. Asi jako kdyby Charlie Sheen slavil Silvestra v Bradavicích. Ve skutečnosti neznám snad nikoho, kdo by během školy nepracoval. Přednáška, během oběda pohnout s nějakým melouchem přes notebook, seminář, směna v práci, po noci dodělávání melouchu a magisterské práce. Bez příjmů by si mnoho vysokoškoláků totiž nemohlo studium vůbec dovolit, někteří školu ani nedokončí, aby se nedostali do dluhů za nájem nebo podobné mileniální choutky – to platí po celé Evropě, nicméně čeští vysokoškoláci patří mezi ‚nejpracovitější‘. Tedy nejméně zajištěné.“⁸

⁴ SENFT, Lukáš. Jsme vyhořená generace. Díky za to. *Deník Alarm*. Online. Dostupné z WWW: <<https://denikalarm.cz/2019/01/jsme-vyhorela-generace-diky-za-to/>> [cit. 2024-08-10].

⁵ *Generace Z*. Online. Dostupné z WWW: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Generace_Z> [cit. 2024-08-16].

⁶ *Generace Y*. Online. Dostupné z WWW:

<https://scholar.google.cz/scholar?start=10&q=generace+y+sociologick%C3%BD+%C4%8Dasopis&hl=cs&as_sdt=0,5&as_vis=1> [cit. 2024-08-10].

⁷ SENFT, Lukáš, *op. cit.*

⁸ *Ibid.*

Ačkoli by se dalo sociologicky, psychologicky či jinak rozvádět, v jakém stavu je generace Y (a mnozí tak činí), podstatnější pro hledání vlastního smyslu života se zdá vycházet z pocitů samotných třicátníků, proto v následující kapitole sdílí autorka, novopečená třiatřicátnice, svá východiska interpretace díla *Vesmír a lidstvo* a svůj vlastní myšlenkový obrat k víře, což, jak píše Lukáš Senft, je celkově schopnost, která je generaci Y téměř až cizí.

Vlastní východiska interpretace

Autorka textu, moderní a současný člověk pocházející z poměrů ryze ateistických (jako většina třicátníků), při svém prvním kontaktu s dílem Teilhardovým vycházela při hodnocení významu tohoto díla pro pochopení člověka z předpokladu, že křesťanská myšlenková tradice, vyzdvihující člověka nad ostatní živé bytosti, je vědecky chatrně či spíše vůbec nepodložená, a že slouží v zásadě k upevnění představy, že je to právě člověk a jeho kultura a myšlení, který je vyvolený, aby ovládal okolní svět, a že jeho hlavním argumentačním strážcem je jakýsi koncept boha.

Toto jí bylo dáno do vínku nejen rodinou, ale řadou socialistických učitelek a párem učitelů, kteří měli v rukou její vzdělávání na základní a střední škole, kde se do povinné četby neprobojoval ani Teilhard, ale ani Písmo svaté či jakékoliv duchovní texty.

Na základě studia v současnosti velmi populárního filosofického diskurzu posthumanismu a objektivě orientované ontologie, který ji jako vychovanou ateistku velmi oslovil, si svou výchozí pozici, pevně ateistickou, obrnila ještě další vrstvou téměř militantního charakteru z (jak níže uvidíme) falešného přesvědčení, že všechny živé bytosti jsou si rovny a že tu mají stejný „účel“.

Tato pevně vystavěná pozice byla dílem *Vesmír a lidstvo* silně otřesena a otevřela autorce okno do *Ἀκόδημος τελευτής*, jež se v následujícím textu pokusí otevřít i pro čtenáře a především pak pro svou vyhořelou a ztracenou generaci.

Reflexe díla a myšlenkový obrat

Autorka se pokusí sdílet své pochopení zmíněné publikace, jde jí nicméně především o myšlenkový obrat, který se odehrál v její mysli. Obrat, který není pouze racionální, ale především emocionální a jaksi duchovní. Obrat, nikoli návrat, k víře, že člověk má v rámci tohoto světa specifickou a s nikým nesrovnatelnou pozici.

Po začátku knihy, kde čtenář, ač znalý evoluční biologie, chvílemi nerozumí ničemu a chvílemi jen zůstává v němém úžasu nad hloubkou Teilhardových znalostí z oblasti paleontologie a evoluční teorie, dočte se až do místa, kde se objeví člověk.

„Člověk se vynořil z celkového tápání Země. Zrodil se v přímé linii z úhrnného úsilí života. To je nejvyšší důstojnost a osová hodnota našeho druhu. Na uspokojení intelektu a toho, co si vyžaduje naše jednání, nepotřebujeme koneckonců vědět víc.“⁹

⁹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*, s. 120.

Jelikož autor od počátku knihy avizuje, že je to právě člověk, jenž je ve středu jeho zájmu, tak se i po prvních dvou třetinách člověk na člověka těší.

Ve chvíli, kdy se objeví, se na první pohled neděje vůbec nic. (Čtenářovo první zklamání, i přesto, že má za sebou Nietzscheho školu: „V jakémsi odlehleém koutě kosmu, třpytivě rozlitého v bezpočet slunečních systémů, byla jednou jedna hvězda, na níž chytrá zvířata vynalezla poznávání. Byla to nejhrdější a nejprohnanější minuta ‚dějin světa‘: ale ne víc než pouhá minuta. Po několika nadechnutích přírody hvězda vyhasla, a ona chytrá zvířata musela zemřít.“)¹⁰

Teilhard píše: „Člověk vstoupil bez hluku. Je tomu zhruba sto let, co vyvstal vědecký problém původu člověka. Už sto let usiluje stále větší počet badatelů odkrýt minulost v počátečním bodě polidštění... Neustále přibývá nálezů lidských fosilií, stále se vyjasňují jejich anatomické rysy a geologická posloupnost. Současně s tím je ze všech náznaků a ze všech důkazů stále zřejmější, že lidský ‚druh‘ nezpůsobil v přírodě v okamžiku svého objevení žádný otřes.“¹¹

Že se skutečně začalo dít něco, co se v rámci této planety a její biosféry ještě nedělo, je zjevné až zpětně a žádný pompézní vstup našeho druhu na jeviště světa se zřejmě opravdu nekonal. Nicméně člověk, jako bytost nebývale inteligentní a schopná rozsáhlé spolupráce přesahující schopnost spolupráce mravenců a včel co do rozměru a předávání vědomí a paměti kulturou a historií, stal se skutečným, nepopíratelným adeptem na ten živočišný druh na této planetě, který dá vzniknout její další sféře.

Pakliže sledujeme pozorně Teilhardovo myšlení od vzniku sfér planety, jimž říkáme geosféra a biosféra, zahlédneme, že to, co přibývá planetě jako další svrchní kabátek s fenoménem člověka, je vrstva, již ve svém díle Teilhard pojmenoval vrstvou rozumu – noosférou.

Po nenápadném vstupu člověka na jeviště, jež Teilhard zatím pouze „vybavoval kulisami pro velkorysé antré koncentrovaného vědomí“, čtenář naší generace, egoisticky zvědav především sám na sebe, opravdu si až do konce knihy připadá jako v ráji. Poslední třetina knihy je totiž bezvýhradně věnována fenoménu člověka a tomu, co Teilhard nazval noosférou, tedy zatím posledním obalem Země, přibývajícím s člověkem, a tedy s nárůstem vědomého a reflektivního myšlení, který na rozdíl od předchozích sfér disponuje všemi vlastnostmi, které odlišují člověka od zbytku živé i neživé hmoty na Zemi.

Teilhard se zevrubně věnuje oné podstatné nenápadnosti příchodu člověka na dějiště světa. „Odkud přišel tento nový člověk? Podobně jako všude jinde v historii vládne tu navazování a nahrazování, spíš než souvislost a pokračování: zákon štafety. Představuji si tedy nejspíše, že se tento nový příchozí zrodil ze samostatné, dlouho skryté evoluční linie, už předtím skrytě aktivní, která se jednoho dne vítězně vynořila mezi všemi ostatními.“¹² Jinými slovy člověk dle Teilharda přímo navazuje na dlouho se vyvíjející, ale vždy přítomnou tendenci „vidět“ – což je dle něho vlastním a nejhlubším cílem evoluce vůbec.

¹⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Praha: OIKOYMENH, 2010, s. 7.

¹¹ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*, s. 155.

¹² *Ibid.*, s. 169.

Na jiné místě pak: „...je zaražen i antropolog, když v jeskyních těsně nad sebou, oddělených pouze stalagmitovým stropem, nachází člověka moustierského a cromagnonského či aurignackého. Zde není prakticky žádný geologický předěl, a přesto zásadní omlazení lidstva. Náhlá vlna homo sapiens, vypuzeného klimatem či poháněného neklidem duše, překrývá neandertaloidy.“¹³ Zde se dozvídáme další podstatou okolnost pro pochopení našeho druhu – jde o ono „zásadní omlazení lidstva“. Jak píše i na jiných místech, ony „revoluce“, ať už dohledatelné v různých archeologických či písemných pramenech, které vždy nutně způsobí i jakési omlazení lidstva, jsou zároveň vždy hnací silou nejen lidstva, ale opět, života vůbec. Tento aspekt rovněž poskytuje nový a širší pohled na celé dějiny lidstva a civilizace.

Jak potom z tohoto odstupu lze chápat neolitickou revoluci, objev Ameriky, Francouzskou revoluci či tzv. Velkou říjnovou socialistickou revoluci? Nelze se na tyto dějinné momenty také dívat jako na jakési uzlové body v celkovém směřování života k rozvíjení již zmíněné schopnosti „vidět“?

Význam této schopnosti je koneckonců vyzdvihnout na úplném počátku celého Teilhardova díla, a čtenář, pakliže je toho schopen, by neměl pustit prolog z dohledu. „Prolog. Vidět. Tyto stránky jsou výraz úsilí vidět a ukázat, čím se stává a co si vyžaduje člověk, je-li umístěn celý a beze zbytku do rámce přírodních úkazů. Ale proč se snažit vidět? A proč obracet svůj pohled zvláště na člověka jako předmět? Vidět. Dalo by se říct, že v tom je obsažen celý život – pokud ne ve svém cíli, tedy aspoň ve své podstatě.“¹⁴

Duch doby – klíčový problem generace Y

Pakliže tedy již nahlížíme svět v jeho celku jako prostor, kde „se děje“ něco s určitým vnitřním záměrem, tedy záměrem „vidět“, je třeba se také pokusit vidět nejrůznější překážky, jež člověku v naplňování tohoto záměru brání.

I v díle *Vesmír a lidstvo* zní a rezonuje duch doby, a tak se autor pasuje s problémy, jež v daný moment u fenoménu člověka nahlíží opět s odstupem a nadhledem – individuální a především rasový egoismus a tedy nadřazenost, jež pouze nasedla na dlouhodobě budovanou nadřazenost mezidruhovou.

Tu považuje za problém mající stejného jmenovatele jako prostý individuální egoismus. Pakliže se člověk stará jen o sebe a považuje sám sebe za lepšího a hodnějšího větší pozornosti než ostatní živé bytosti, případně lidi především, dostává se do stejné pasti jako ten, kdo tvrdí, že jeho rasa je vyvolená a lepší než ty ostatní. A bez okolků nám autor hned názorně předvede, v čem ona past spočívá, což na základě zkušenosti druhé světové války čtenář v případě rasové nadřazenosti tuší, až z toho mrazí.

Na historii fenoménu člověka si také Teilhard všímá toho, že jedním z klíčových faktorů druhového vítězství člověka (možná však jen dočasného), byla právě schopnost hromadné spolupráce a také bez jakékoli vědomé lidské zásluhy i pouhá četnost výskytu a samozřejmě schopnost efektivního a rychlého přizpůsobení změnám podmínek, environmentální adaptabilita.

¹³ *Ibid.*, s. 168.

¹⁴ *Ibid.*, s. 28.

Všechny tyto naše vlastnosti dostanou v příštích letech novou šanci ukázat, jak se v posledních několika desítkách tisíc let rozvinuly spolu s rozvojem noosféry.

Pierre Teilhard de Chardin byl velmistrem syntézy křesťanského a evolučního systému vidění světa, především ale viděl očima tak vědomýma, že dokázal v problému ať už hromadného, či individuálního egoismu vidět potenciální zkázu veškerého vědomého úsilí vesmíru a nepochopení naší pozice a našeho účelu na této planetě.

Problém egoismu

Klíčovou výzvou naší generace na základě analýzy díla *Vesmír a lidstvo* se jeví právě problém individuálního, potažmo i rasového egoismu.

K problému egoismu a z něj pramenící arogance se nejen pro českou společnost zmítanou divokými devadesátkami¹⁵ nejpřehledněji vyjádřil v roce 1997 český filosof Karel Kosík: „Nenajdu na Karlově mostě, ale po celé zemi se rozlézá bezduchost a její jméno je arogance. Arogance má mnoho podob. Je arogance vítězů, kterým zachutnala moc a hlava se jim zatočila tak, že nevědí, co dělají a mluví. Je arogance podlézavých ustrašenců a karieristických dravců. Je arogance těch, kteří neumějí poděkovat za pomoc a podporu. Ale nejstrašlivější je arogance, která nemá úctu před ničím a její nenávist sahá za hrob.“¹⁶

Arogance, již lze považovat za nereflektovaný nevědomý egoismus, ovládla koncem devadesátých let nejen naši společnost (a také prostředí, v němž jsme jako generace Y vyrůstali), ale bujela dále i v jiných částech světa, především pak v těch, které stále na vlně vítězství druhé světové a studené války začaly zapomínat na poučení, jež nám dosavadní historie přinesla.

Aby se tak současní třicátníci, a generace po nich, mohli vůbec otevřít Teilhardově dílu, museli by se kromě vnějších překážek (nedostupnost této publikace na českém trhu, absence důležitých duchovních knih v seznamech povinné četby na středních školách apod.) vypořádat i s tou nejtěžší překážkou, a tou je egoismus a arogance uvnitř nás samých, jež čím nevědoměji, tím bolestivěji inhibuje naše utrpení ze ztráty smyslu a pocitů existenciální krize.

Závěr

„Ve všech dobách byli lidé přesvědčeni, že stojí právě na „obratníku dějin“. A na stoupající spirále se vlastně ani tolik nemýlili, jsou však okamžiky, kdy tento dojem proměny sílí a dostává zvláštní opodstatnění. A jistě nepřeháníme význam našich soudobých existencí, domníváme-li se, že se v nich odehrává zásadní obrat světa, který je málem drtí. Kdy tento obrat začal? To se samozřejmě nedá přesně vymezit. Jako velká loď mění i masa lidstva svůj směr jen pozvolna: takže první záchvěvy naznačující změnu cesty můžeme sledovat velmi daleko, přinejmenším až do renesance. Nejméně jedno je však jasné. Koncem 18. století propukla věc na Západě zcela zjevně. A od té doby, i když někdy zatvrzele předstíráme, že jsme stále stejní, vstupujeme do nového světa.“¹⁷

¹⁵ KOPEČEK, Lubomír. *Éra nevinnosti: česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal, 2010.

¹⁶ KOSÍK, Karel, ČERVINKOVÁ, Eva (eds.). *Předpotopní úvahy*. Praha: Torst, 1997, s. 11.

¹⁷ TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*, s. 179.

Publikace z roku 1955 jako by mluvila z duše každému bdělému současníkovi. Stojíme stále ještě na prahu nového světa, či už v něm jsme? Dokážeme v něm jako vyhořelá a ztracená generace Y obstát? Dokážeme vyhrát nad svým sobectvím a sebestředností, vlastnostmi člověku přirozenými, a výše zmíněným kontextem doby našeho vyrůstání ještě podpořnými, a otevřít se smyslu, a tedy i pokoře, která musí myslícího člověka při pohledu na sebe sama z takové dálky alespoň na chvíli zachvátit?

Je třeba se o to pokoušet, a „návod“ poskytnutý v knize *Vesmír a lidstvo* v době internetu a proměňujícího se školství bude snad stále více a více k mání. Zbývá jen popasovat se s překážkami uvnitř nás. A tak autorka děkuje všem mistrům, jemuž jako mírně pokročilý filosof v začátcích nezná ve filosofické tradici rovného, že jí pootevřel vrátka do Ἀκάδημος τελευτής, kde alespoň na chvíli utichají otázky po samotném smyslu naší existence.

Zde je totiž člověk v proporcích, v nichž najednou dává smysl nejen on, ale i celá pestrost okolního živého i neživého světa, jejichž hranice jsou zde hladké, přesto znatelné.

SEZNAM LITERATURY

CAPRA, Fritjof. *Tkáň života: Nová syntéza mysli a hmoty*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1169-2.

KOPEČEK, Lubomír. *Éra nevinosti: Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-98-5.

KOSÍK, Karel, ČERVINKOVÁ, Eva (eds.). *Předpotopní úvahy*. Praha: Torst, 1997. ISBN 80-7215-036-7.

NIETZSCHE, Friedrich. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Praha: OIKOYMENH, 2010. ISBN 978-80-7298-428-2.

TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-043-5.

THOMAS, Lewis. *Myšlenky pozdě v noci: Výbor z esejů*. Praha: Mladá fronta, 1989. ISBN 80-204-0006-0.

Internetové zdroje

Generace Y. Online. Dostupné z WWW:

<https://scholar.google.cz/scholar?start=10&q=generace+y+sociologick%C3%BD+%C4%8Dasopis&hl=cs&as_sdt=0,5&as_vis=1> [cit. 2024-08-10].

Generace Z. Online. Dostupné z WWW:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Generace_Z> [cit. 2024-08-16].

SENF, Lukáš. Jsme vyhořená generace. Díky za to. *Deník Alarm*. Online.

Dostupné z WWW:

<<https://denikalarm.cz/2019/01/jsme-vyhorela-generace-diky-za-to/>> [cit. 2024-08-10].

(Mgr. Aneta Fodorová je doktorandkou filosofie na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)